

Us explico un conte? Ús de llibres il·lustrats a Didàctica de l'Educació Visual i Plàstica

Emma Bosch*

Resum

L'objectiu d'aquest article és promoure la incorporació de llibres il·lustrats a l'espai docent, tot defensant la interacció entre escola i entorn. Amb aquesta intenció es presenta una experiència docent que es du a terme a les classes de Didàctica de l'Educació Visual i Plàstica (UB), en la formació inicial del professorat d'educació primària, que empra el llibre il·lustrat com a eina docent. Es tracta d'un corpus d'obres de gran qualitat, la temàtica dels quals està relacionada amb el fet artístic i la seva didàctica. Amb l'ús a les aules universitàries d'aquest tipus de llibres es volen aconseguir principalment tres objectius: donar-los a conèixer als futurs mestres per a la seva formació i perquè els puguin compartir amb els seus futurs alumnes a les aules d'Educació Primària; tractar temes específics de l'àrea de plàstica, i fomentar la reflexió sobre la pràctica docent o altres temes específics.

Paraules clau

formació inicial de professorat, didàctica, visual i plàstica, llibre il·lustrat

Recepció de l'original: 30 d'abril de 2008

Acceptació de l'article: 29 de maig de 2008

¿Y si las historias para niños fueran de lectura obligatoria para los adultos? ¿Seríamos realmente capaces de aprender lo que, desde hace tanto tiempo venimos enseñando?

José Saramago. *La flor más grande del mundo*

Introducció

El propòsit d'aquest article és promoure la utilització del llibre il·lustrat dins l'espai docent reglat (escola, institut o facultat). Es tracta d'incorporar a l'aula artefactes visuals propis d'un espai que podríem anomenar exterior (en aquest cas cultural) amb intencions educatives per tal d'ampliar els aprenentatges que ja hagin pogut adquirir els lectors de manera autònoma o mediada a l'àmbit familiar o a la biblioteca.

L'espai docent al que fa referència aquest treball és l'aula de Didàctica de l'Educació Visual i Plàstica de la Facultat de Formació del Professorat de la Universitat de Barcelona. L'espai exterior amb què es pretén fer la connexió és l'entorn il·lustrat i està configurat per un corpus d'obres il·lustrades de gran qualitat (formalment i temàtica) relacionades amb el fet creatiu i la seva didàctica.

El llibre il·lustrat és un dels primers contactes que té el nen amb la imatge. Com diu Denise Escarpit (2006, p. 13) en referència als àlbums, «la imatge és l'objecte d'aprenentatge del món, objecte que introdueix la creació d'un relat, que obre els somnis d'altres mons». El treball a realitzar a les aules consistiria en analitzar els llibres il·lustrats, ampliar la informació que se'n deriva, connectar els aprenentatges resultants amb altres contextos, reflexionar i crear nous missatges a partir de l'experiència adquirida.

(*) Dissenyadora, llicenciada en Belles Arts i professora associada del Departament de Didàctica de l'Educació Visual i Plàstica – Comunicació Audiovisual, de la Facultat de Formació del Professorat, de la Universitat de Barcelona. És membre del Grup Vall i està cursant el doctorat Comunicació, Art, Educació. La seva tesi versa sobre l'àlbum sense paraules. Adreça electrònica: emmabosch@ub.edu

El llibre a les aules

Tradicionalment s'han considerat dos modes de lectura que donen com a resultat una classificació dels textos en dos grans grups: literaris i de coneixements. Per referir-s'hi, Rossenblatt (2002) utilitza la denominació «estètics» i «eferents». Segons l'autora, els textos literaris són aquells que, amb un propòsit estètic, requereixen del lector una atenció als aspectes afectius. En canvi, el lector d'un text eferent ha de centrar-se principalment en seleccionar i abstraure'n la informació analíticament.

Aquesta classificació bipolar és molt útil perquè facilita l'operativitat, però quan es treballa amb llibres no és pot ser tan taxatiu. En paraules de Teresa Duran:

«(la información) que pretende "demostrar racionalmente" se acerca más a lo que en la sociedad se llama "saber", y cuando pretende "mostrar emotivamente" se aproxima más a lo que en la sociedad se entendería como "literatura", siempre y cuando, en esta dicotomía, la literatura no sea un saber». (Duran, 2002, p. 83).

A vegades no és tasca fàcil encabir un llibre dins un grup o un altre ja que molts es troben a cavall entre els llibres de coneixements i els d'imaginació. L'autor d'una obra literària té, per descomptat, una intenció comunicativa i informativa, i en el corpus de llibres que també contemplen el públic infantil i juvenil aquesta intenció és fins i tot més evident. Hi ha excel·lents exemples de llibres considerats literaris que permeten un apropament a la ciència i al saber, llibres que es poden presentar amb l'aparença de llibre il·lustrat o àlbum. Un bon exemple seria *El gerro màgic* de Masaichiro i Mitsumasa Anno (1982), un llibre il·lustrat on s'aprèn què significa multiplicar.

Dins l'entorn educatiu reglat, els textos literaris es solen emprar principalment en les activitats de foment de la lectura o en l'àrea específica de llengua i literatura –ja sigui autòctona o estrangera. Els textos eferents (informatius o expositius) s'utilitzen –si és que es fa– en les àrees de coneixement com a complement dels llibres de text.

La utilització per a la tasca docent de variades i diverses tipologies d'objectes impresos (llibres de text, enciclopèdies, diccionaris, llibres de consulta, narracions literàries, llibres il·lustrats, àlbums, còmics...) o altres eines audiovisuals (films de ficció, documentals, programes de televisió, publicitat...) enriqueixen el missatge perquè les experiències derivades dels seus diferents registres aporten coneixements específics i intrínsecs dels mitjans comunicatius concrets. Per aquesta raó, considerem del tot imprescindible que l'escola treballi els diferents llenguatges de comunicació.

El llibre il·lustrat a l'escola

Generalment es considera el llibre il·lustrat com una part de la literatura infantil i juvenil, però en rigor, el destinatari d'aquest tipus d'obres no està implícit en la seva definició. El llibre il·lustrat és, si es permet una simplificació, un llibre que inclou imatges a les seves pàgines. En els bons llibres il·lustrats aquestes imatges no són mera anècdota, un ornament al text o una pausa relaxant dins la feixuga tasca de la lectura. En els bons llibres il·lustrats les imatges aporten significat. Quan aquestes són imprescindibles per a la comprensió del missatge, el llibre rep el nom d'àlbum¹.

Encara avui hi ha qui creu que el destinatari d'aquests objectes de comunicació ha de ser exclusivament un públic infantil i que quan el lector va creixent perd

(1) Molts autors no discriminen entre «llibre il·lustrat» i «àlbum». Nosaltres els distingim i considerem l'àlbum com un tipus específic de llibre il·lustrat. Per conèixer la nostra definició d'àlbum es pot consultar Bosch (2007).

l'interès per aquest tipus d'obres. La lectura de llibres il·lustrats es sol entendre com un exercici previ, com una forma inicial d'aprenentatge vers altres formes més *sofisticades* de lectura, com ho serien els contes, les novel·les, els llibres de coneixement... Es pensa que a mesura que l'infant consolida la seva competència lectora ja no necessita l'ajut de les imatges per a la comprensió del text. Afortunadament editors i mediadors treballen per eliminar aquests prejudicis que desitgem desapareguin aviat. De fet, l'augment de la qualitat dels llibres il·lustrats i àlbums que s'editen està ampliant el *target* lector. Cada vegada són més els adults que gaudeixen d'aquests llibres o d'altres productes culturals considerats *infantils*, com poden ser els videojocs o pel·lícules de dibuixos animats, i ho fan sense *avergonyir-se'n*. Les generacions filles d'aquesta societat on la imatge és cada vegada més rellevant comencen a trencar les arcaïques fronteres marcades per les edats.

Exceptuant alguns casos, podríem descriure la situació del llibre il·lustrat en l'entorn escolar com molt precària. Les biblioteques escolars encara no estan prou dotades d'obres de qualitat i no totes disposen de la figura del mestre bibliotecari, un professional que podria oferir un assessorament adequat ja sigui als infants i als altres docents del centre.

L'ús del llibre il·lustrat es sol limitar a les aules de l'etapa d'Educació Infantil i, com ja hem esmentat, si s'utilitzen en altres edats normalment és a les àrees de llengües. Quan es treballa amb aquest tipus de llibre, generalment no es sol analitzar la il·lustració, que es considera simplement com un element decoratiu.

Aquest panorama no millora en l'etapa de l'ensenyament secundari, ans al contrari. Que el llibre il·lustrat és «cosa de nens» és un concepte que encara està força arrelat en el pensament de l'adolescent i de molts docents.

El llibre il·lustrat a la universitat

El desconeixement que tenen els mestres d'un corpus de llibres il·lustrats de qualitat, susceptible de ser emprat com a eina didàctica, és la raó òbvia que no s'utilitzin a l'aula. I aquest desconeixement es deu a la manca de preparació específica en la formació inicial del professorat. L'oferta d'assignatures que podrien ajudar a formar un mestre competent en aquest tema és del tot insuficient. Tradicionalment es tractaria el llibre il·lustrat en els crèdits de literatura infantil i juvenil; per exemple, a la Universitat de Barcelona, només se n'imparteixen dues assignatures obligatòries² i l'oferta de crèdits de lliure elecció³, comuns a totes les especialitats, és també molt pobra. Si als futurs docents no se'ls forma apropiadament, l'aprenentatge queda supeditat a l'interès personal de l'estudiant per ampliar coneixements.

La situació és ben diferent a França o a Itàlia, per esmentar només dos països comunitaris ben propers. França ha optat per implantar l'aprenentatge de la cultura literària i artística –no només de la llengua– des dels tres anys, fet que ha motivat una revisió i aprofundiment en la formació inicial dels ensenyants. Itàlia està introduint, des de diferents departaments municipals, com per exemple a Roma, la utilització de

(2) Aquestes assignatures són: Literatura Infantil, en l'ensenyament d'Educació Infantil, i Bases per a l'Ensenyament de la Llengua i la Literatura, per a futurs especialistes en Llengua estrangera.

(3) Actualment es poden cursar Literatura Infantil i Juvenil, i El Món dels Infants en els Contes.

l'àlbum en l'aprenentatge artístic. A casa nostra l'ampliació pot fer-se, per exemple, realitzant cursos d'iniciació o cursos avançats oferts per diferents entitats. Dues possibles opcions serien els cursos de l'Escola d'Estiu i de Tardor de l'Associació de Mestres Rosa Sensat, o en un nivell especialitat el Máster en Libros y Literatura para Niños y Jóvenes, que organitza la Universitat Autònoma de Barcelona amb el Banco del Libro de Venezuela, la Fundació Germán Sánchez Ruipérez i la Fundació SM.

El llibre il·lustrat de temàtica artística a les aules de Didàctica de l'Educació Visual i Plàstica

Amàlia Ramoneda i Carme Homs van confeccionar el 2002 un llistat bibliogràfic exhaustiu titulat *Art, Artistes, Il·lustració. Descubrim l'art en la literatura infantil i juvenil*. Aquest recull es va realitzar amb ocasió de l'any Gaudí i està dividit en les següents seccions: «Una passejada per la galeria» (llibres que podríem considerar *museus d'art*); «Descobreix els artistes» (obres i biografies d'artistes destacats); «Iniciem-nos en l'art» (tècniques, disciplines i moviments artístics); «Històries de l'art» (narracions sobre el fet artístic o que utilitzen l'art com a pretext); «Què hi veus aquí?» (llibres que mostren solucions gràfiques molt diverses); «En què et fa pensar?» (grup de llibres on les il·lustracions recorden obres concretes o estils artístics), i per últim, «Per molts anys, senyor Gaudí» (selecció de llibres que fan referència a aquest artista).

Com es pot comprovar amb aquesta classificació, el ventall de llibres que poden formar part d'una bibliografia relacionada amb temes artístics és molt ampli ja que en aquest camp s'hi troben publicacions de caràcter molt divers: *imagaris*⁴, catàlegs d'imatges, històries de l'art, llibres d'estètica, biografies d'artistes, descripcions dels diferents moviments i estils artístics, catàlegs de museus i exposicions, llibres sobre tècniques gràficoplàstiques, i també publicacions de qualsevol format (contes, novel·les, llibres il·lustrats, àlbums, còmics...) que utilitzen una estructura narrativa on, amb l'excusa de narrar una història, es parla d'algun aspecte relacionat amb els museus, les obres o els seus creadors.

L'oferta al mercat de llibres relacionats amb l'art ha augmentat considerablement en els darrers anys. És evident que tots els àlbums i llibres il·lustrats podrien estudiar-se des d'una vessant plàstica, o sigui, podrien ser desxifrats, analitzats i interpretats, centrant-nos en la construcció dels mecanismes propis del llenguatge visual per a la transmissió de missatges. Sense cap mena de dubte considerem aquests artefactes tan susceptibles de ser valorats i estudiats al mateix nivell que es faria amb altres manifestacions artístiques –siguin clàssiques o contemporànies. Els llibres il·lustrats no són una aproximació o una porta a l'art, són objectes de comunicació artística.

Per a aquesta experiència concreta ens hem centrat en aquells llibres que aborden el fet creatiu i la seva didàctica com a temes adients amb l'assignatura que impartim. Per manca de temps s'han deixat de banda els llibres que tracten d'artistes coneguts, estils o corrents artístics específics o aquells que s'interessen en processos i tècniques plàstiques.

(4) Aquest neologisme inventat per Teresa Duran definiria el conjunt d'imatges soltes enquadrades com a llibre amb l'objectiu que siguin «reconegudes» pel lector. La funció principal dels *imagaris* és l'adquisició de vocabulari mitjançant el reconeixement d'imatges referencials.

Explicar contes a les aules universitàries?

Cert és que dins el context d'una Facultat de Formació del Professorat aquesta pregunta no sobta gaire. Explicar contes seria una activitat vinculada directament a la pràctica professional futura per a la qual s'estan preparant els alumnes de magisteri.

El que sí podria sobtar és, potser, la metodologia emprada i la finalitat d'aquest «explicar contes» o la invitació a docents d'altres ensenyaments per tal que també utilitzin aquest tipus de material a les seves aules.

L'equip docent de l'Àrea de Didàctica de l'Educació Visual i Plàstica i Comunicació Audiovisual de la Universitat de Barcelona té com a objectius generals promoure:

- que els estudiants interaccionin amb els diferents entorns (artístics, museístics, audiovisuals, urbans...);
- una educació visual i plàstica on el centre d'interès no rau exclusivament en les expressions artístiques tradicionals, sinó en totes aquelles manifestacions que conformen l'anomenada cultura visual (disseny gràfic i industrial, arquitectura, moda, cinema, televisió, publicitat, il·lustració...);
- el coneixement del llenguatge visual, tant per a la interpretació dels missatges visuals existents com per a la producció creativa de missatges propis;
- l'ús de materials innovadors que facilitin l'ensenyament-aprenentatge, i
- una pràctica docent activa i reflexiva.

Els estudiants de magisteri que arriben a les nostres aules a segon curs –els estudiants tenen ara una durada de tres anys–, desconeixen els llibres il·lustrats, tenen una base molt feble en llenguatge visual i no solen utilitzar la bibliografia d'ampliació recomanada. Tenint present els punts febles dels estudiants i les intencions del pla docent, es podrien sintetitzar tres objectius:

- Donar a conèixer una selecció de bons llibres il·lustrats als futurs mestres de primària per a la seva formació personal i per a la seva pràctica professional futura.
- Tractar temes específics de l'àrea de plàstica utilitzant el llibre il·lustrat com exemple: solucions de representació gràfica, tècniques gràfiques aplicables a l'escola, ús del color, tipografia, composició... Aquests elements propis del llenguatge visual s'estudien en dos contextos concrets: la il·lustració i el disseny gràfic editorial.
- Utilitzar el contingut dels llibres il·lustrats per fomentar la reflexió sobre el fet creatiu i la pràctica docent. Aquestes obres substitueixen la bibliografia específica de l'àrea, però signifiquen una primera aproximació. Amb l'estudi d'aquests exemples concrets els alumnes poden identificar casos, teories, paradigmes... Tampoc no s'ha d'oblidar que les obres de ficció propicien la identificació del lector amb els personatges i situacions, característica aquesta que facilita l'exposició d'opinions i reflexions.

«L'explicació d'un conte dóna als infants⁵ uns moments d'entreteniment i plaer, però hi ha una segona lectura molt més profunda que actua sobre l'inconscient proporcionant, segons el cas, la possibilitat d'identificació amb l'heroi i l'esperança de veure com els *fantasmes* tenen possibilitat de solució». (Centelles, 2005, p. 61)

(5) I voldríem afegir: o lector de qualsevol edat.

A molts docents d'educació visual i plàstica els molesta que s'utilitzin els continguts de la seva àrea com a simples eines per aconseguir objectius aliens (realització de murals per a les diferents assignatures, decoració de l'espai en les celebracions escolars...) i, en conseqüència, es comprèn que hi hagi qui s'oposi a emprar el llibre com a «eina» al servei d'altres finalitats que no siguin estrictament literàries⁶. En defensa de l'ús del llibre il·lustrat que es proposa en aquest treball es podria argumentar que l'anàlisi formal d'una obra il·lustrada forma part de l'àmbit de la il·lustració i disseny gràfic (camps propis de l'àrea) i és fa necessària una anàlisi detallada d'aquests o altres objectes per a poder confeccionar missatges de comunicació visual. En referència a utilitzar-los per analitzar i discutir sobre els seus continguts, pensem que qualsevol excusa és bona per apropar els alumnes a aquestes joies il·lustrades que, a més a més d'aportar coneixement, proporcionen plaer.

Per què llibres il·lustrats?

Exceptuant els motius específics de l'àrea abans esmentats, el llibre il·lustrat és una eina molt pràctica, manejable, assequible econòmicament i fàcil d'aconseguir que ofereix molts avantatges. Centelles (2005, p. 26) distingeix tres tipus de profits derivats de la lectura: un primer, que posa l'accent en l'ús pragmàtic i utilitari de la lectura per a l'obtenció competent de les informacions; un segon, que incideix en els aspectes de creixement personal del lector en donar-li accés al saber i al coneixement, i per últim, un profit lúdic, ja que la lectura proporciona distracció i plaer.

La lectura del llibre il·lustrat aporta principalment els dos últims beneficis assenyalats. A aquests s'hi afegeixen els derivats de la lectura de la imatge, o sigui els que estan relacionats amb el reconeixement dels signes visuals, la comprensió de la relació entre dibuix i realitat i el desenvolupament de la sensibilitat estètica.

No s'ha d'obviar la capacitat d'enriquiment de l'imaginari del lector que ofereixen els llibres il·lustrats. Docampo ho ressalta amb les següents paraules:

«El joven lector encontrará en el álbum ilustrado elementos conformadores de su imaginario de una riqueza y calidad supremas [...] podemos afirmar [...] que en el álbum ilustrado el niño enriquece su imaginación [...] porque en ellos encontrará [...] una variedad estética y estilística que no es frecuente ver en otros medios en los que la imagen artística tiene una presencia y un volumen muy alto, como es en el caso del cine/TV y de los videojuegos.» (Docampo, 2007, p. 49).

Llegir i comentar

Us explico un conte? és una pregunta màgica. Independentment de l'edat, a tothom li agrada que li expliquin contes, narracions, històries... I, per suposat, a tothom li agrada comentar-los i donar la seva opinió. Així que la resposta a aquesta pregunta sempre és afirmativa.

Bé al principi de classe o bé al final, a la majoria de sessions presencials –que solen ser unes 30– es llegeix el text i la imatge d'un llibre il·lustrat. Sempre hi ha un llibre adient per a cada sessió, un llibre que connecta amb els temes que s'estan treballant ja sigui respecte als aspectes formals o de contingut.

El docent llegeix el llibre, generalment a partir de l'objecte real. Quan l'obra està digitalitzada i es projecta en una pantalla, s'aconsella mostrar l'original sempre que sigui possible, ja que els aspectes físics (mides, material, paper...) són també importants en la transmissió de la informació i no s'ha d'oblidar que el llibre està dissenyat per a manipular-lo amb les mans.

(6) És el que s'anomena «utilitarisme curricular». Vegeu Cerrillo (2007).

La lectura és declamada i la narració s'interromp sovint per preguntar als alumnes sobre què s'ha llegit o s'està veient. És constant la invitació als participants per a que projectin hipòtesis, opinin, comentin, critiquin... *Per què ha passat això? Què passarà ara? Què faríeu vosaltres?* La participació és sempre alta i els debats intensos. Amb una lectura en grup es contrasten punts de vista, es defensen i ataquen postures, i sovint es modifica l'opinió. S'intercanvien coneixements i experiències.

Val a dir que ni el to ni la modulació de la veu, o les preguntes formulades no es diferencien de com es farien si els oients fossin infants i no pas alumnes universitaris. De fet, les respostes, preocupacions, comentaris, etc., solen ser molt similars amb participants de qualsevol edat. La diferència es trobaria, potser, en l'expressió oral i vocabulari utilitzats.

Alguns llibres treballats a l'aula

La llista de llibres il·lustrats relacionats directament amb el fet artístic⁷ és considerable i afortunadament sempre es va ampliant amb novetats editorials. A continuació es presenten alguns dels llibres utilitzats a l'aula. Després d'un breu resum de l'argument s'han afegit uns comentaris provinents de les opinions dels alumnes, i alguns elements gràfics del llibre que són interessants de destacar.

Reynolds, Peter H. (2005) *El punt*. Barcelona, Serres.

A la classe de dibuix Vashti no ha fet res perquè diu que no sap dibuixar. Quan la mestra l'anima a fer alguna cosa, la nena fa un bon cop al paper amb un retolador. La mestra accepta aquell punt com un treball gràfic, li demana que el signi i el penja emmarcat a la paret. «Hmmm! Segur que puc fer un punt millor que aquest». Vashti es posa a treballar i, tot experimentant, descobreix la teoria dels colors, els diferents formats, diverses tècniques gràfiques i escultòriques... El dia que l'escola fa una exposició del seu treball un nen s'apropa a Vashti per expressar-li la seva admiració. En aquesta situació la nena podrà aplicar l'ensenyança apresada de la seva mestra.

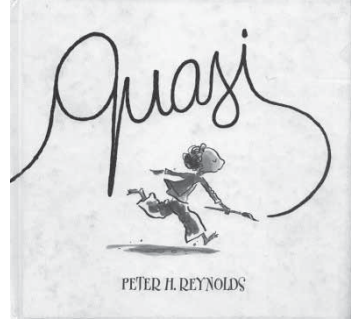
Comentaris (dels alumnes): Una sola marca intencionada ja és un dibuix. Tothom té capacitat creativa en el seu interior, només fa falta extreure-la i potenciar-la. Aquest llibre dóna molt bons consells per encoratjar els alumnes i guiar-los cap a la reflexió. L'actitud de la mestra de la Vashti és un bon exemple d'educador que motiva els seus alumnes i els permet evolucionar. Una actitud agradable, de confiança, de suport i acceptació ajuda l'alumne a sentir-se segur i amb ganes de superar-se. El mestre ha de fer que els seus alumnes se sentin especials. Si la mestra de Vashti s'hagués enfadat amb ella per no haver treballat a classe, la nena s'hagués sentit inútil i no hauria experimentat mai amb l'art. Vashti ha après la teoria del color i altres conceptes artístics mitjançant l'experimentació.

Elements gràfics d'interès: Aplicació simbòlica del color. En totes les planes apareix un focus de llum circular.

(7) A l'annex d'aquest treball s'inclou una selecció de llibres il·lustrats relacionats amb el fet artístic i la seva didàctica.

Reynolds, Peter H. (2004) *Quasi!* Barcelona, Serres.

A en Ramon li encanta dibuixar i dibuixa sempre, qualsevol cosa i a tot arreu. Però un comentari desagradable del seu germà gran farà que ja no gaudeixi del seu treball. Després de molts intents per representar gràficament els objectes de manera «realista» abandonarà la pràctica creativa. Afortunadament la seva germana petita ha estat recollint tots els dibuixos que en Ramon llençava a la paperera i els conserva decorant la paret de la seva habitació. Una conversa de la nena amb en Ramon farà que recuperi l'interès per la creació artística.

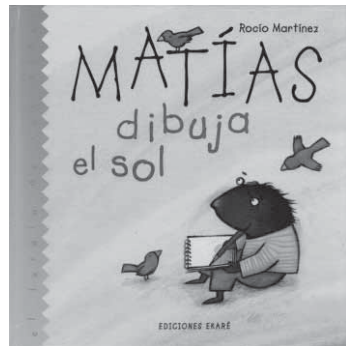

Comentaris: Cada persona, a través de la seva creativitat i imaginació, ha de buscar la seva manera de representar i expressar-se, el seu llençatge plàstic. Aquest llibre ens recorda que el nostre treball mai no pot agradar a tothom. L'autor vol ajudar a perdre la por a dibuixar. Si els dibuixos no són exactament fidels a la realitat, no vol dir que estiguin mal fets. Preguntar a un infant *què és això?* el pot desmotivar. No s'ha de preguntar a l'alumne *què és?*, sinó *com ho has fet?* o *perquè ho has fet així?*. A partir d'ara jo també faré «quasidibuixos»!

Martínez, Rocío (2002) *Matías dibuja el sol.* Caracas, Ekaré.

Matías té ganes d'estrenar el seu llapis nou i decideix dibuixar el sol. Per fer-ho, primer realitza uns quants esbossos abans no trobi el resultat desitjat. Matías no entén per què als seus amics els agraden els dibuixos previs que ha fet, ja que per a ell no estan ben realitzats. En un dels dibuixos l'oca hi veu un ou que li recorda el seu fill abans de néixer. En un altre dibuix la granota hi reconeix el reflex de la lluna a l'aigua. El conillet d'indies veu en un dibuix l'entrada del seu cau. Matías entén finalment que tots els seus dibuixos agraden perquè cadascú els interpreta a la seva manera.

Comentaris: Per representar gràficament alguna cosa s'ha de tenir en compte els materials que s'utilitza perquè influeixen en el missatge. A vegades el treball plàstic requereix fer proves i esbossos preparatoris. Hi ha artistes que dibuixen del natural. A l'escola no es facilita el treball a partir del natural. Poques vegades se surt a l'exterior per realitzar un treball graficoplàstic. És important crear debat sobre les obres d'art i contrastar opinions. Una obra pot tenir diferents interpretacions. El receptor «llegeix» i valora una obra segons el seu bagatge personal.

Elements gràfics d'interès: la representació dels personatges en tres plans espacials ens anticipa l'ordre d'aparició dels personatges en el desenvolupament de la història. Tractament gràfic diferent per representar els fets reals i les projeccions dels pensaments dels personatges.

Scieszka, Jon; Smith, Lane (2007) *En busca de Arte.* Barcelona, RBA Serres.

El protagonista d'aquest llibre ha quedat en una cruïlla propera al MOMA (Museu d'Art Modern de Nova York) amb Artemiro (a qui normalment anomenen Arte). Però el seu amic no es presenta a la cita. Quan pregunta a una senyora si ha vist a Arte l'envien al museu. En preguntar als visitants del museu si saben on és Arte, tots creuen que els pregunten per la seva concepció de l'art i el guien per les diferents sales del museu. Gràcies a aquesta confusió semàntica anirem descobrint una selecció de pintures, escultures, fotografies i films que es localitzen en aquest museu.

Comentaris: L'art inclou moltes disciplines, estils i tècniques. La concepció de l'art varia segons qui el defineix.

Elements gràfics d'interès: Collage. Incorporació de reproduccions d'obres artístiques.

Kuipers, Ben; Jagtenberg, Yvonne (2006) *Nel pinta lo que quiere*. Saragossa, Edelvives.

Set escenes on Martin conversa amb la seva amiga Nel sobre el que ella pinta.

«¡Qué bien!»: Nel pinta tota la tela de verd, és un autoretrat. És el seu edredó verd que la tapa mentre dorm.

Comentaris: La realitat pot representar-se de diferents maneres. El llenguatge plàstic expressa gràcies als colors, traços, composició...

«Yo quiero»: Martin posa en dubte que Nel pinta l'alba, però la nena li ho deixa ben clar; el sol està sortint perquè això és el que ella vol pintar.

Comentaris: La realitat pot tenir multiplicitat d'interpretacions. És interessant poder compartir els diferents punts de vista.

«Tantas cosas»: Nel fa pinzellades de molts colors i, davant la sorpresa de Martin, assegura que està pintant el seu germanet o germaneta, que encara no ha nascut. El bebè pot ser moltes coses (nen, nena, fort, ràpid, llest, carinyós...); per això Nel fa pinzellades utilitzant molts colors.

Comentaris: Els colors poden utilitzar-se expressivament i simbòlicament. No cal representar figurativament la realitat; es pot fer de manera conceptual.

«¡Horrible!»: Nel pinta el gat Puqui mossegant un gripau. Ho pinta tot de vermell perquè tot i que un gripau no té tanta sang, l'escena va ser horrible.

Comentaris: És possible representar la realitat tal i com la sentim. Un mateix fet pot afectar-nos de diferents maneres; per a uns és només una anècdota; per a un altre pot esdevenir un trauma, un obstacle o una motivació per seguir endavant. El tipus de traç aporta significació a l'obra. En aquest cas el traç enèrgic fa referència a la intensitat.

«Bonito»: Nel pinta el gat Puqui que jeu prenent el sol; per això tot és groc, càlid i bonic.

Comentaris: Una obra pot transmetre bones sensacions i generar benestar.

«Por eso»: Nel pinta una taca groga sobre un fons verd. Martin està desconcertat. Què és? L'edredó? L'edredó tacat? L'edredó tacat d'ou? Nel li explica que és ella prenent el sol a la gespa perquè tot i que fa fred és el que a ella li agradaria estar fent.

Comentaris: Es poden representar els desitjos. La imaginació és molt útil per canviar el món que tenim. Quan no saps el «sentit» d'una obra pots desenvolupar la teva imaginació tot fent-ne múltiples interpretacions. És important conèixer una obra per «entendre-la». Tot i que dues obres poden semblar iguals, poden representar coses molt diferents. No hi ha fórmules per interpretar l'art.

«Aquí»: Nel demana al Martin que li prengui què està fent i per què pinta coses rares, però ell no ganes de preguntar-li res, està content que després d'una setmana de no veure la seva amiga, ella hagi tornat i estiguin junts.

Comentaris: Sovint necessitem l'opinió dels altres. Encara que no entenguem una obra, se l'ha de valorar perquè per algú altre tindrà un significat. L'art és una via de comunicació que les paraules poden complementar. L'art crea vincles afectius.

Pin, Isabelle (2006) *Quando todos regresaron más pronto a casa. Santa Marta de Tormes, Lóquez, 2008*

És l'hora de plàstica i avui els alumnes poden fer un dibuix lliure. La mestra, en contemplar l'obra que ha realitzat en Tom, decideix anar a parlar amb la directora. Quan la directora veu el dibuix demana a la mare del nen que el vingui a recollir més d'hora. Quan són a casa, la mare truca ràpidament el seu marit perquè torni a casa més d'hora. El pare decideix avisar l'àvia. Quan arriba l'àvia, la família fa venir el doctor. La casa és plena de gent i Tom proposa fer un pastís per berenar ja que fins i tot la seva mestra també hi ha acudit. A casa d'en Tom hi ha tant d'enrenou que la filla dels veïns i amiga del nen hi truca pensant que s'està celebrant un aniversari. Quan Lily veu el dibuix que ha fet en Tom exclama: quin quadrat negre més xulo!

Comentaris: A l'escola s'abusa del «dibuix lliure». No s'acostuma a parlar amb els infants de les seves creacions artístiques. Hem d'anar amb compte amb l'anàlisi psicològica dels dibuixos infantils. Què hem de fer si un alumne fa un treball «especial»?

Elements gràfics d'interès: Ús expressiu de la perspectiva i composició espacial. Desenvolupament de la capacitat d'observació en descobrir petits elements coneguts a les planes.

Wülff, Jürgen (1981) *Komm in sechs Wochen! Oldenburg, Stalling.*

Aquesta història està basada en la llegenda de Hokusai. En aquesta versió el pintor Matthias també rep l'encàrrec de pintar un gall. «Vine d'aquí sis setmanes», li diu al comerciant que li ha encarregat. Però han de passar més de 4 mesos perquè el pintor lliuri l'obra acabada. A l'hora de pagar, el comerciant troba el preu molt car per haver pintat un sol gall. Com a resposta, Matthias ensenya al seu client una habitació curulla dels esbossos i pintures preparatòries que ha realitzat per aconseguir l'obra definitiva del gall.

Comentaris: Hi ha artistes que treballen per encàrrec. L'obra d'art no és fruit d'un dia d'inspiració. L'artista o professional plàstic no és algú amb un do especial i innat. El treball artístic requereix esforç, constància i persistència. Quin preu té una obra d'art? Com podem dir que no sabem dibuixar si no dibuixem mai?

Elements gràfics d'interès: Estètica gràfica característica dels anys 70.

Algunes pràctiques entorn al llibre il·lustrat

Són moltes les possibles activitats⁸ a realitzar amb llibres il·lustrats. En presentem dues.

Analitzar un llibre il·lustrat

Després d'una sessió on el grup-classe confecciona una fitxa d'anàlisi⁹ per aquest tipus d'obres, els alumnes treballen individualment analitzant i valorant un llibre relacionat amb l'art (artista plàstic, obra d'art, moviment artístic, procés de creació...), o en alguns casos relacionat amb l'especialitat concreta que estan cursant (educació musical, llengua estrangera, necessitats educatives especials...). La fitxa es lliura per escrit i el llibre es presenta oralment a la resta de companys.

Els alumnes valoren molt positivament aquesta activitat que fomenta una mirada crítica materialitzada en una exposició escrita i presentació oral de l'obra. Solen escollir llibres que els agraden i quan els presenten en públic ho fan d'una manera molt entusiasta. Ara és l'alumne qui fa la tasca de mediació. Els comentaris i debats que s'obren després de cada presentació estan garantits. D'altra banda, els llibres recomanats pels companys són molt ben acollits.

Crear un llibre il·lustrat

Algun any s'ha proposat als alumnes la confecció d'un llibre il·lustrat (abecedari, sil·labari, catàleg d'imatges, llibre de rimes, cançons, poemari, llibre mut, pop-up...). Recordem que el treball previ consistent en la lectura, l'anàlisi i el comentari en grup de diversos llibres il·lustrats, l'anàlisi i el comentari personal d'un llibre il·lustrat, i els exercicis graficoplàstics realitzats fins el moment configuren un bagatge suficientment consistent perquè els artefactes resultants siguin més que favorables. *Bag of Knowledge* (vegeu imatge), per exemple, és un abecedari en anglès realitzat per quatre alumnes de l'especialitat de llengua estrangera que està a l'alçada dels millors treballs que es podrien realitzar en una escola de disseny o il·lustració.

Imatge. Bag of Knowledge

Autores: Lidia Mora, Vicky Nieto, Cristina Montero i Sara Ladera

- (8) Jaume Centelles suggereix unes propostes molt interessants en el seu llibre *La biblioteca, el cor de l'escola*, tot recordant que les activitats que es programin han de sorgir del llibre i han de fer-se només si el llibre les propicia (2005, p. 109).
- (9) La fitxa d'anàlisi és molt completa i comprèn tant aspectes formals com de contingut. *Dades identificadores*: títol, col·lecció, autor (del text i de les il·lustracions), traductor (en cas d'haver-n'hi), editorial, ciutat i any de publicació i preu. *Aspecte físic*: mides, número de pàgines, tipus de coberta, guardes, portadeta. *Informació complementària*: text a la contracoberta, pròleg, epíleg, notes... *Tipus de llibre*: coneixements, d'imaginació, híbrids. *Relació amb l'art*: artista, obra, estil, període històric, fet creatiu... *Argument*: breu resum i frase a destacar. *Descripció dels personatges*: estereotips, animals, animals humanitzats... *Elements gràfics*: tècnica d'il·lustració, número de tintes, tipografia, compaginació... *Edat*: per a llegir-lo sols i perquè els hi llegeixin). *Crítica*: argumentada, valoració i recomanació.

El llibre es realitza en grup i el treball està tutoritzat pel docent. L'obra es presenta a la resta de la classe i es lliura acompanyada d'un fulletó explicatiu a l'estil dels impresos publicitaris que distribueix una editorial en la promoció d'una novetat.

Aquest és un projecte gràfic molt complet i ambiciós que requereix molt de temps. S'ha de decidir tema i format del llibre, els continguts a transmetre i la forma adequada perquè el missatge arribi amb claredat, i recordem-ho, en un àlbum tot compte: les tècniques gràfiques de les il·lustracions, la compaginació, la tipografia... Malgrat l'esforç que comporta, els alumnes acullen aquest repte amb molt d'interès. Estan motivats per realitzar un llibre il·lustrat que tenen intenció d'utilitzar amb els seus futurs alumnes i fins i tot, després de l'experiència, també pensen a realitzar-ne un amb ells.

Conclusions

Al finalitzar el curs els futurs docents reconeixen el llibre il·lustrat com una bona eina per utilitzar a l'aula. L'accepten com un element de l'entorn cultural natural de l'infant de la societat actual de la que poden extreure un «profit didàctic» perquè la consideren com una font interessant i amena d'adquirir coneixement. Amb l'orientació adequada, aquest material ajuda l'infant a endinsar-se en el món de la comunicació gràfica i el motiva per aprofundir en el seu coneixement.

Conscienciar el futur mestre de la importància de l'educació amb imatges i per a la imatge, tot potenciant l'observació, la descodificació, la interpretació i, és clar, la creació de missatges utilitzant elements gràficoplàstics és, actualment, una tasca primordial. Els infants necessiten ara més que mai ser competents en la lectura visual en una societat que reclama amb urgència lectors visuals madurs, i per aconseguir-ho hauran de tenir uns bons guies.

La majoria dels alumnes indiquen que aquest tipus de llibre no és exclusiu d'un públic infantil i reconeixen haver-ne gaudit molt. També asseguren que els tindran en consideració en el futur, ja sigui com a eina didàctica o per plaer personal. Parlen fins i tot que són de lectura «imprescindible» per a tots els públics. És per això que des d'aquestes pàgines es vol convidar els docents de tots els nivells acadèmics –també universitaris– que expliquin «contes» als seus alumnes. I no només en aquells estudis relacionats amb l'entorn infantil o amb l'àrea d'educació visual i plàstica. Hi ha llibres il·lustrats que tracten tots els temes possibles!

Annex: Selecció de llibres il·lustrats relacionats amb el fet artístic

- Albanell, J.; Martí, T. (1999) *La Irene i el gargot*. Barcelona, Grijalbo-Mondadori.
- Junge, N.; Rönneper, J. (2003) *Maler Moll*. Berlin, Kindermann.
- Kitamura, S. (2005) *Bernat, el somni d'un artista*. Sant Cugat, Símbol Editors.
- Kuipers, B.; Jagtenberg, Y. (2006) *Nel pinta lo que quiere*. Saragossa, Edelvives.
- Lionni, L. (1999) *Frederick*. Barcelona, Lumen.
- Louchard, A. (2004) *Un regalo para ti*. Madrid, SM.
- Martínez, R. (2002) *Matías dibuja el sol*. Caracas, Ekaré.
- Pin, I. (2006) *Cuando todos regresaron más pronto a casa*. Santa Marta de Tormes, Lóquez, 2008.
- Reynolds, P.H. (2004) *Quasi!* Barcelona, Serres.

- (2005) *El punt*. Barcelona, Serres.
- Scieszka, J.; Smith, L. (2007) *En busca de Arte*. Barcelona, RBA Serres.
- Trigo, R. (2005) *Las bombillas que se encienden y se apagan*. Vigo, Faktoria K.
- Wülff, J. (1981) *Komm in sechs Wochen!* Oldenburg, Stalling.

Referències

- Anno, M.; Anno, M. (1982) *El gerro màgic, una aventura matemàtica*. Barcelona, Joven-tut, 1993.
- Autoria Diversa (1999) *El libro-álbum: invención y evolución de un género para niños*. Caracas, Banco del Libro.
- Autoria Diversa (2006) «El arte y el Álbum ilustrado». *Peonza, Revista de Literatura Infantil y Juvenil* (Biblioteca virtual de Miguel de Cervantes), 75-76.
- Bosch, E. (2007) «Hacia una definición de álbum». *Anuario de Investigación en Literatu-ra Infantil y Juvenil*, 5, pp. 25-45.
- Centelles, J. (2005) *La biblioteca, el cor de l'escola*. Barcelona, Associació de Mestres Rosa Sensat.
- Cerrillo, P. (2007) *Literatura infantil y Juvenil y educación literaria. Hacia una nueva enseñanza de la literatura*. Barcelona, Octaedro.
- Docampo, X.P. (2007) «Algunas reflexiones sobre el álbum ilustrado». *Revista de Lite-ratura Primeras Noticias* (Barcelona, Centro de Comunicación y Pedagogía), 230, pp. 47-54.
- Duran, T. (2002) *Leer antes de leer*. Madrid, Anaya.
- (2007) *Àlbums i altres lectures*. Barcelona, Associació de Mestres Rosa Sensat.
- Escarpit, D. (2006) «Leer un álbum, ¿es fácil! Una manera de interpretar y criticar los álbumes ilustrados». *Peonza, Revista de Literatura Infantil y Juvenil* (Biblioteca vir-tual de Miguel de Cervantes), 75-76, pp. 7-21.
- Garralón, A. (2003) «Ficción e información. Tendencias en los libros de conocimien-tos», *CLIJ. Cuadernos de Literatura Infantil y Juvenil*, 166, pp. 41-48.
- Gómez, I. (2007) «El arte explicado a tu hijo». *Cultura/s. La Vanguardia*, 27.6.2007.
- Gotti, Gr. et al. (1999) *Leggere l'Arte 2*. Bologna, Giannino Stoppani.
- Ramoneda, A.; Homs, C. (2002) «Art, Artistes, Il·lustració. Descubrim l'art en la literatu-ra infantil i juvenil». *Informació Bibliogràfica*, 25. *Biblioteca Infantil i Juvenil Rosa Sensat*. Barcelona, Associació de Mestres Rosa Sensat.
- Rossenblatt, L. (2002) *La literatura como exploración*. México, FCE.
- Salisbury, M. (2005) *Ilustración de libros infantiles*. Barcelona, Acanto.
- Sola, S. (2005) «Leggere l'arte», a Francucci, C.; Vassalli, P. *Educare all'Arte*. Milà, Mon-dadori Electa, pp. 41-45.
- Van der Linden, S. (2006) *Lire l'album*. Le Puy-en-Velay, L'atelier du poisson soluble.

¿Os explico un cuento? Uso de libros ilustrados en Didáctica de la Educación Visual y Plástica

Resumen: El objetivo de este artículo es promover la incorporación de libros ilustrados en el espacio docente reglado, defendiendo la interacción entre la escuela y sus entornos. Con esta intención se presenta una experiencia docente que se está llevando a cabo en las clases de Didáctica de la Educación Visual y Plástica, en la formación inicial de profesorado de primaria, en la UB, consistente en utilizar el libro ilustrado como herramienta docente. Se trata de un corpus de obras de gran calidad, cuya temática está relacionada con el hecho artístico y su didáctica. Con su uso en las aulas universitarias, se quiere conseguir principalmente tres objetivos: darlos a conocer a los futuros maestros para su formación y para que los puedan compartir con sus futuros alumnos en las aulas de Educación Primaria; tratar temas específicos del área de plástica, y fomentar la reflexión sobre la práctica docente u otros temas específicos.

Palabras clave: formación inicial de profesorado, didáctica, visual y plástica, libro ilustrado

Je vous raconte une histoire ? L'usage des livres illustrés par la didactique de l'éducation visuelle et plastique

Résumé: Cet article a pour but de promouvoir l'incorporation de livres illustrés dans l'espace de l'enseignement obligatoire, tout en défendant l'interaction entre l'école et ses différents environnements. Pour ce faire, nous présentons une expérience d'enseignement qui est en cours dans les classes de didactique de l'éducation visuelle et plastique, dans le cadre de la formation initiale des enseignants de l'Université de Barcelone, qui consiste à utiliser le livre illustré comme outil d'enseignement. Il s'agit d'un corpus d'ouvrages de grande qualité, dont les thèmes sont en rapport avec le fait artistique et sa didactique. Avec l'utilisation dans les cours de l'Université de ce type de livres, on veut atteindre, pour l'essentiel, trois objectifs : les faire découvrir aux futurs professeurs des écoles pour leur formation et pour qu'ils puissent les partager avec leurs futurs élèves dans les classes du primaire ; traiter les thèmes spécifiques du domaine plastique ; et développer la réflexion sur la pratique de l'enseignement ou sur d'autres aspects spécifiques.

Mots-clés : formation initiale des enseignants, didactique, visuelle et plastique, livre illustré

Shall I Tell You a Story? Using Storybooks in Teaching in the Visual and Plastic Arts

Abstract: The aim of this article is to encourage the inclusion of storybooks in the classroom, championing the interaction between the school and its environments. To do so, the article examines a teaching experience in "Teaching in the Visual and Plastic Arts", which is taught as part of the early stages of Teaching Training at the UB and focuses on use of the storybook as a teaching aid. A corpus of high-quality books is addressed, with the subjects chosen based on the quality of their artwork and their suitability for teaching. There are three main aims presented for the use of these sorts of books in university classrooms: giving future teachers greater knowledge of them as part of their training so that they can share them with future primary students; addressing specific topics in the area of plastic arts; and encouraging the consideration of teaching practices or other specific subjects.

Keywords: initial teacher training, teaching, visual and plastic arts, storybook